

Андрій ДЕЦУК

ХУДОЖНЄ ДЕРЕВО ЯВОРІВЩИНИ: ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РІЗЬБИ

Розглядаються передумови формування та розвиток художнього дерева Яворівщини у контексті технологічного аспекту виконання різьби. Проаналізовано ключові прийоми, що їх застосовували майстри другої половини ХХ ст., та вплив зміни технології на стилістику. Важливим елементом стало становлення різновидів плоского різьблення у традиціях художнього дерева Яворівщини.

Ключові слова: плоска різьба, художнє дерево, технологічний аспект, ключові прийоми, традиції.

© А. ДЕЦУК, 2014

Художнє дерево Яворівщини належить до категорії унікальних явищ в українському декоративно-прикладному мистецтві другої половини ХХ ст., однак станом на сьогоднішній день відсутні мистецтвознавчі дослідження технологічного аспекту виконання різьби. Так, своєрідна естетика художнього дерева, запропонована Й. Станьком та активно розвинута його послідовниками, продиктована саме технологічним аспектом, наприклад особливостями інструментів, що їх застосовують у процесі виконання роботи, та колоритом, отриманим шляхом інтенсивного бейцуння.

Якщо звертатись до цього аспекту, то на загал дослідження цієї проблеми відсутні, окрім мінімальних згадок у таких виданнях, як: І. Гургула «Народне мистецтво Західних областей України» [2], «Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» [5], Є. Шевченко «Народна деревообробка в Україні» [8]. У праці А. Будзана «Різьба по дереву в західних областях України» [1], окрім загально-мистецьких явищ, автор приділяє достатньо уваги мистецьким промислам, зокрема і художньому дереву, однак у цьому контексті розглядається лише Гуцульщина та частково Буковина, у той час як художнім особливостям яворівської різьби приділяється доволі невелика увага.

Важливим дослідженням у галузі художнього дерева загалом є праця М. Станкевича «Українське художнє дерево XVI—XX століть», проте стосовно проблематики нашого дослідження вона була використана у контексті загальних рушійних процесів у цій галузі [6]. Оскільки у ній аналіз ґрунтується не на персоналіях, а на загальних процесах.

Наступною працею є «Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках великого стилю» Т. Кари-Васильєвої та З. Чегусової. У ній акцентується увага на загальних мистецьких процесах еволюційного характеру у декоративно-прикладному мистецтві України ХХ століття [4]. Для нас ця праця є цінною, оскільки дала нам можливість провести паралелі між усіма видами мистецтва та виокремити загально тенденційні проблеми у них.

Та найповніший аналіз художнього дерева Яворівщини присутній у книзі Р. Чугай «Народне декоративне мистецтво Яворівщини» [7], але оглядовий характер цієї праці зумовив тільки часткове звернення до технологічного аспекту. У процесі опрацювання літератури ми наштовхнулись на одну

з основних проблем: відсутність комплексного мистецтвознавчого дослідження у галузі розвитку художнього дерева Яворівщини. Такий стан досліджень проблематики нашої статті зумовив її актуальність і наукову новизну.

Для того, щоб здійснити аналіз розвитку різьби по дереву на Яворівщині, потрібно проаналізувати ситуацію, у якій зародився та розпочало розвиватись це мистецьке явище, поява якого припадає на другу половину ХХ ст. Період кінця 1960—1970-х рр. в історії розвитку українського декоративно-ужиткового мистецтва є дуже складним і неоднозначним як за художньою спрямованістю, співвідношенням пропорційності народного і професійного мистецтва, так і за розумінням ролі й значення народного мистецтва у формуванні естетичних категорій [2, с. 7].

Народні майстри в творчості базуються на еволюційних законах творення, зберігаючи регіональні відмінності окремих осередків народного мистецтва, які яскраво виражаються в системі художньо-образного мислення кожного виду. Система художніх промислів у цей період набуває особливого розвитку як за своєю структурою, так і за художньою спрямованістю [4, с. 91]. Такою була ситуація, в межах якої з'явилося художнє різьблення по дереву у Яворівському осередку.

У кінці 1960-х — на початку 1970-х рр. у народному та професійному мистецтві, в тому числі й художній обробці дерева, настають важливі зміни, пов'язані, насамперед, із зростанням попиту на його твори, із орієнтацією майстрів на місцеві традиції та різке поширення мережі підприємств народних художніх промислів.

Протягом останніх десятиліть розширився і зміцнів такий потужний пласт декоративного мистецтва, як художні вироби з дерева. Попри розмаїття тематики, талантів, естетичних орієнтирів митців, зрозумілим є те, що майстри активно налаштувалися на пошук свого етномистецького коріння, осмислення суспільних явищ, творення національних взірців дерев'яної різьби, вироблення нових образно-виражальних засобів [4, с. 178]. Започаткував його Й. Станько, майстер, який свого часу отримав фахову освіту у декількох навчальних осередках, серед яких Яворівський «Крайовий науковий верстат» та Львівська художньо-промислова

школа. У його творах вишукана прямокутна форма надає декоративно-ужитковим виробам святковості, урочистості, виняткової вишуканості мініатюрна філігранна різьба. А сам митець своїми роботами продемонстрував себе як неперевершений композиційник. Саме тут на початку своєї творчості надає перевагу різьбі по тонованому дереву, використовуючи різні мотиви для підсилення, збагачення твору. Традиційні народні мотиви різьби — «квіточки», «вербівки», «качечки», «пелюстки», «крапочки» він трактував по-своєму у притаманній тільки йому манері, іноді додаючи до них нові елементи. Згодом митець вибудовував з них неповторні композиції [7, с. 16]. Згодом Й. Станько звертається більше до тональних пошуків, в його роботах захоплює кольорове звучання твору.

Характеризуючи технологічні особливості різьблення, започатковані Й. Станьком, можемо виділити такі моменти. Інструментарій, що його застосовував митець, а згодом і його послідовники, передбачає набір стамесок. Їхня специфіка передбачала ручне застосування для декорування м'яких порід деревини (без використання допоміжних засобів, таких як молоток або киянка).

Досить специфічним є і характер заточування стамесок для виконання різьби, що зберігається і до сьогодні: всі вони передбачають заокругленість, завдяки якій формується особливий характер пластики лінії, її структура. Основні прийоми, які застосовуються у процесі виконання рослинного або ж геометричного орнаменту, доволі розповсюджені і в інших мистецьких осередках — вибирання, контурне різьблення (не глибоке) та цяткування [3, с. 365—366].

Завдяки контурному різьбленню, а саме яворівському варіанту плоскорельєфного оформлення, запропонована Й. Станьком технологія передбачає можливість застосування багатьох варіантів виконання орнаментальних мотивів, і геометризованих, і доволі пластичних рослинних. Важливо, що використання у декорі рослинних мотивів, за силуетом близьких до того, що практикували у народному розписі предметів побуту (Й. Станько на початку також звертався до таких практик), спонукало до застосування складних і близьких до натуралістичних форм квітів, пагонів тощо. Тобто у такому вимірі технологія різьби перегукується з результата-

ми, які може надати практика народного розпису, який належить до визначальних у декоративному мистецтві Яворівщини.

Але основна технологічна новація, що визначила характер і декоративний потенціал художнього дерева Яворівщини — активне впровадження тоновання тла, на якому шляхом різьби формувалася світлий (відповідно до кольору матеріалу) орнамент. Цей аспект знову ж таки зближує корені різьби Яворівщини з народним розписом меблів, передусім скринь.

Щодо технологічного аспекту виконання тонованого тла, то переважає застосування бейцування, особливість якого у меншій концентрації дає змогу виявити особливості структури деревини, а в більшій — отримати досить рівномірне темне тло, для якого притаманна рівномірність розтікання барвника та добра світлостійкість. Важливо, що у процесі виконання тла досить концентрований розчин бейцу наносили на суху, добре очищену поверхню.

У технологічному аспекті характерним є те, що переважно спочатку наносили червоний пігмент, і після нього чорний, що забезпечило відповідний і притаманний саме яворівському осередку колорит. Після нанесення пігментів здійснювалася розмивка, яка виявляла специфіку структури деревини і переходів одного кольору в інший.

В деяких випадках, передусім починаючи з 1970-х рр., стали активно практикувати лакування з наступним циклюванням поверхні виробу до матового вигляду. Надалі відбувалось шліфування та полірування виробу, після чого на його поверхню наносилась за допомогою кальки розмітка майбутнього декоративного оформлення. Прикметно, що у процесі вдосконалення технології різьблення яворівськими майстрами було встановлено, що часовий проміжок між цими операціями має бути мінімальним, оскільки ступінь затвердіння лаку може обумовити розтріскування та інші дефекти поверхні [3, с. 365—366].

Порядок виконання всіх елементів композиції також зумовлений технологічними особливостями, і тому передусім вирізали качечки, жилки та крапки, і тільки після цього розпочинали виконувати вербівки (характер зрізування та підрізування зумовлений структурою деревини, її м'якістю та пластичністю).

У процесі вдосконалення технології різьби було сформовано ряд специфічних прийомів, що забезпечують відповідні пластичні ефекти та їх характер виконання.

Щодо загальної ситуації розвитку технології, то найпліднішими у розвитку художніх промислів стали 1980-ті роки. Впроваджуються нові організаційні форми роботи, формується новий тип народного майстра. Більшість майстрів дістають підготовку в спеціальних навчальних закладах — училищах, технікумах.

Учні Й. Станька, серед яких К. Кавас та М. Канарчик, демонстрували те, як технологія різьби формує новий естетичний образ, де гармонійність доведена до досконалості. Вочевидь, автори, захоплені ідеєю, не менше уваги приділяли вишуканості декоративізму, органічності деталі. Та це тільки розширює палітру пошуків художників, свідчить про їхню багатогранність, невичерпність пошуків. Роботи, виконані на високому рівні, відзначаються оригінальністю композиційних рішень, високою технікою виконання. В орнаментальних композиціях поєднуються як геометричне, так і довільне вирішення зображення.

Характерним для творчості цих майстрів є введення в художньо-декоративні засоби нових мотивів. Виконуючи конструктивне призначення конкретного ужиткового виробу, вони одночасно виступають і як декоративні деталі, що формують гармонійний вишуканий композиційний елемент орнаментального характеру. Відчуття міри, єдності форми і декору, розуміння синтезу традиційного та сучасного, застосування новітніх технологій та матеріалів і, разом з тим, збереження закону традиційності є мірилом професійної грамотності.

Отже, технологічні аспекти різьби художнього дерева Яворівщини особливо розвинулися у другій половині ХХ ст. Народні майстри зберігають регіональні особливості, які виражаються в художньо-образному мисленні художніх виробів. Досить специфічною є і характер гострення стамесок для виконання різьби, що зберігається і до сьогодні — всі вони передбачають заокругленість, завдяки чому формується особливий характер пластики лінії, її структура. Основні прийоми, які застосовуються у процесі виконання рослинного або ж геометричного орнаменту, доволі розповсюджені — вибирання,

контурне різьблення та цяткування. Важливою технологічною новацією художнього дерева Яворівщини є активне впровадження тонування тла, на якому різьбою формувався орнамент.

1. Будзан А. Різьба по дереву в західних областях України / А. Будзан. — К. : Вид. АН УРСР, 1960. — 104 с.
2. Гургула І. Народне мистецтво Західних областей України / І. Гургула. — К. : Мистецтво, 1966. — 78 с.
3. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т. 2 / Запаско Я. (кер. авторського колективу), Голод І., Білик В., Кравченко Я., Лупій С. та ін. — Львів : Афіша, 2000. — 400 с.
4. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. — К. : Либідь, 2005. — 280 с.
5. Нариси історії українського декоративно-прикладного мистецтва. — Львів : ВЛУ, 1969. — 192 с.
6. Станкевич М. Українське художнє дерево / М. Станкевич. — Львів : Інститут народознавства НАНУ, 2002. — 479 с.
7. Чугай Р. Народне декоративне мистецтво Яворівщини / Р. Чугай. — К. : Наукова думка, 1979. — 144 с.
8. Шевченко Є. Народна деревообробка в Україні. Словник народної термінології / Є. Шевченко. — К. : Артанія, 1997. — 256 с.

Andrii Deshchuk

ON ARTISTIC WOOD OF YAVORIV REGION AND TECHNOLOGIC ASPECTS OF CARVING

In the article have been considered some pre-conditions for origination and development of Yavoriv wood in the aspect of the technology and traditional artistry. Analysis in the key techniques used by folk craftsmen during the 2nd half of XX c. and the effects of changes in techniques have been presented. The study had proved the point that introduction of flat carving into traditional Yavoriv wood belonged to most important elements of local system of artistic crafts.

Keywords: flat carving, wood art, technological aspect, the key techniques and traditions.

Андрій Дещук

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ДЕРЕВО ЯВОРИВЩИНЫ: ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕЗЬБЫ

Рассматриваются предпосылки формирования и развития художественного дерева Яворивщины в контексте технологического аспекта выполнения резьбы. Проанализированы ключевые приемы, которые использовали мастера второй половины XX в., и влияние изменения технологии на стилистику. Важным элементом стал анализ разновидностей плоской резьбы в традициях художественного дерева Яворивщины.

Ключевые слова: плоская резьба, художественное дерево, технологический аспект, ключевые приемы, традиции.